

Krizin Sonucu: 2008–2010 Döneminde Sürekli Daralma Türkiye Orta Vadeli Bir Resesyona (Depresyona) Dayanabilir mi?

Nazif Ekzen*

Washington Krizi

Bağımsız Sosyal Bilimciler'in (BSB) son iki yıl çalışması, "Farklı İktidarlar Tek Siyaset-2007" ve "2008 Yılı Kavşağında Türkiye-2008",¹ uluslararası ekonomide sistemik bir krizin gelişini ısrarla ortaya koydu. 2007 Yılı Kasım ayında Ankara'da yapılan Sosyal Bilimler Kongresinde, Bağımsız Sosyal Bilimciler Oturumunun konuşmacıları, "Bir Dönemin (1980-2008) Sonu mu?" başlıklı sunumları² ile gene yaşanmakta olan krizi ve varacağı sonuçları anlattılar.

Krizin beklenen sonuçları; "dış taleple büyümenin" darboğaza girmesi, Türk imalat sanayinin üretim ve rekabet gücünü yitirmesi ve bu sürecin doğal sonucu olarak büyüme eğiliminin negatife dönmesi ve orta vadede kalıcı olması ile "işsizliğin" toplumsal yaşamı tehdit eden boyutlara ulaşması şeklinde ortaya çıkmıştı. Türkiye 2009 yılı başından itibaren hızlanan bir biçimde, özellikle imalat

* İktisatçı-Yazar

1 "Farklı İktidarlar Tek Siyaset", 2007 BSB Çalışması, "2008 Kavşağında Türkiye-İktisat, Siyaset ve Toplum", 2008 BSB Çalışması, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

2 10. Sosyal Bilimler Kongresi, 24. Oturum: "Bir Dönemin Sonu mu ?" ODTÜ, Ankara, 27 Kasım 2007.

sanayinin üretim gücünü kaybetmesine bağlı olarak büyüme eğiliminin negatife dönmesi ve orta vadede kalıcı hale gelmesiyle şiddetlenen işsizlik sorununu yaşıyor.

2009 yılının ilk çeyrek dönemi sonunda ulusal ve uluslararası kuruluşların yaptıkları büyüme tahminleri, Türk ekonomisi için “orta-vade”de negatif büyüme hızlarını öngörmektedir. 2008–2010, üç yıllık dönemde nüfus artış hızı düşünüldüğünde sürekli negatif büyüme hızları yaşanacak.

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*	2010*
GSMH	-3.4	6.8	-5.7	6.2	5.3	9.4	8.4	6.9	4.7	1.1	-3.6	1.6

Kaynak: 1999–2008 TÜİK,

2009*-2010*; Nisan 2009 revize tahminler.(IMF tahminleri daha kötümser)

Merkez ülkelerde krizin çıkışında ilk sırada yer alan bankacılık sistemi ile Türkiye’deki bankacılık sistemini karşılaştırarak (krizde temel rolü oynayan bankalar yatırım bankası olarak sınıflandırılmış bankalardır) Türkiye’nin krizden etkilenmediğini ısrarla vurgulayanlar; üretim-büyüme ve istihdam yapısında Ağustos 2008-Mart 2009 arasında hızla yaygınlaşan kötüleşmenin nedenleri konusunda yeterli bilgi sahibi olmadıklarını belgelemişlerdir.

Önce, “Finansal Dalgalanma” ve takiben “Finansal Kriz” olarak saptaması yapılan gelişme, bugün artık uluslararası merkez ekonomiler tarafından “Global Finansal Kriz” olarak sunulmaya çalışılıyor. 2009 yılı başından başlayarak somutlaşan büyümenin yavaşlaması ve giderek negatif büyüme hızlarına inilmesiyle birlikte orta ve uzun dönemli bir ekonomik gerilemenin varlığı doğal olarak kabul ediliyor ve çevre ekonomilere de kabul ettiriliyor.

Uzun bir süre içinde görünür bir seyir içinde gelen krizin “sorumlularının” daha açık bir ifade ile “Emperyalizmin-Kapitalizmin Merkezinin”; “Krizin sorumluluğundan kaçmaya”, sistemin krizini, 20. yüzyıldan bu yana dayatıldığı gibi, gene sadece “kapitalizmin konjonktürel krizlerinden biri olarak” değerlendirmek çevre ekonomilere kabul ettirilmeye çalışılıyor. Kriz ortamında bu ülkelere gösterilen tek alternatif; 1946 sonrası yaşanan her krizde olduğu gibi IMF’cilik.

1970’li yılların ikinci yarısından başlayan ve özellikle 1979–1980 yıllarında Merkez ekonomilerince gündeme taşınan ve uluslararası kuruluşlar (IMF ve Dünya Bankası) eliyle çevre ülkelerde dayatılan “neo-liberalizm ve onun en etkili politik

aracı olan IMF Reformları” (Washington Mutabakatı) ile yaklaşık 30 yıldır en saldırgan dönemini yaşadığımız emperyalizm, şimdi açık bir kriz içinde yaşıyor. Emperyalizmin merkez ülkeleri geçen yüzyıllık dönem içinde tekrarlandığı gibi, sistemin yarattığı krizden, bir kez daha piyasayı ve onun araçlarını değil kamu gücünü-kaynaklarını kullanarak krizin içinden çıkmaya çalışıyor.

Bu kez açıkça saptıyoruz, “konjonktürel olan kriz değil kamu müdahalesi ve kamu kaynağı kullanımıdır”.

Yaşamakta olduklarımızı, krizin merkezinde yer alan uluslar grubu, (ister G-7 ister ABD + AB olarak alın) son otuz yıllık dönemde, neo-liberal iktisat politikasının “keşfedilmiş yeni” finansal araçları ile uluslararası alanda hiç bir engel tanımaksızın ulusal yapılara ve örgütlü emeğe pervasızca saldıran ve merkez dışındaki ülkeleri yarı sömürgeleşmeye zorlamış olan emperyalizmin vardığı sonuç olarak algılanmasını engellemek için büyük bir çaba içinde. Yaşamakta olanları global bir “finansal” kriz olarak kabul ettirmeye çalışan merkez ülkeleri, ekonomik anlamda son “1873-75 Alman-Avusturya finansal krizinden başlayarak, 1898’den günümüze, yüzyıldır sömürge-yarı sömürge konumuna itilmiş ülkeleri, yeniden ve üçüncü bir kez daha, kapitalizmin “aşırı üretim” ve “sermayenin birikimi” sorunlarının çözümüne ortak etmeye zorlamaktadır.

Dünyaya Yeni Ekonomik Düzen: 15 Kasım 2008-5 Nisan 2009

15 Kasım 2008 ve 5 Nisan 2009 tarihlerinde bir araya gelen 20 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke, kendi özgür iradeleri ile 1980’lerin başında “ulusal ekonomilerin yönetimlerinden” kovdukları “kamu kaynaklarını sermaye gücü olarak kullanmayı” ve kapitalizmin revizyonu için alınacak kararları sessizce kabul etme eğilimindedir.

Globalizm olarak sunulmaya çalışılan ancak açık bir biçimde neo-kolonyal bir yeni süreci başlatmak hedefi ile ortaya çıkmış olan Washington Mutabakatının ideolojik hedeflerini bizim ısrarla söylememiz gerekmiyor. İçeriden bilenler bunu 2000’li yılların başında zaten çok net açıklamıştı. 1980 sonrası uluslararası işbölümünün mimarlarından Dünya Bankası’nın 1990’lı yıllardaki baş-ekonomisti önceki ABD Başkanının ekonomi danışmanı, J. E. Stiglitz’in itirafları bizim söylediklerimizden de ötede: “1980 sonrası uluslararası işbölümünün anayasası kabul edilen ‘Washington Consensus’un esas kabul ettiği kararlar, ‘ekonomik akılcılık-nedensellikten’ öte ideolojik kararlar olup uygulamasında ve sürdürülmesinde IMF, ‘Colonial Ruler’ olarak davranmıştır.”³

3 Joseph E. Stiglitz, Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı, Çev. Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural, Plan B., İstanbul, 2002.

G-7 ve G-20 toplantılarındaki kararları kimler oluşturdu; ABD Yönetimi ve onun en güçlü destekçileri İngiltere ve Fransa. Bir diğer yanda bu toplantıya katılması beklenen uluslararası kuruluşlar yani Bretton Woods İkizlerinin uluslararası sistem için ve / veya çevre ülkeler için getirebileceği öneri var mıdır? Onlar Washington Mutabakatından bu yana açık taraftır. Görevi Colonial Ruler olarak Çevre ekonomilerine sürekli politikalar dayatılması ve bu politikaların uygulanmasının denetlenmesidir. Her iki toplantı sonrasında getirilmiş olan tek somut araç uluslararası finans piyasalarının çökmüş olması nedeniyle dış dengelerinin finansmanı için kaynak bulamayan ülkelere, yani merkez dışındaki ülkelere, IMF'ye yaratılan yeni kaynaklardan, dış denge finansmanı için kredi kullandırmak. Vurgulamakta yarar vardır. IMF bu ülkelere büyümenin finansmanı için değil sadece dış denge darboğazlarını aşmak için kredi kullandıracak.⁴

Bretton Woods ikizlerinden IMF'nin kriz için finansman sağlayacak imkânı var mıdır? Rahatlıkla buna da hayır diyebiliriz.⁵ IMF'nin kendi finansmanını bile artık "piyasalardan sağlamak için" üç yıldır sürdürülen çalışmaların akıbeti meçhuldür. Bu amaçla IMF içinde kurulmuş olan özel bir Komitenin çalışmalarının esası, IMF'nin bu finansmanının bütünüyle piyasalardan cari piyasa koşulları ile karşılanmasını öngörmekteydi. Kaldı ki bu komite bile hazırladığı raporunda IMF'nin "önümüzdeki dönemde muhtemel kriz koşullarında" Fonun kullanılabilirlik yeterli kaynağı olmadığını belirtmektedir. IMF'nin finansman imkânlarının kalmadığını ABD Hazinesinin de daha fazla destek sağlamaya gönüllü olmadığını somut göstergesi olarak görüyoruz.

Böyle olduğunu, İngiliz Başbakanı Brown 2009 yılı başında IMF için Körfez ülkelerinden finansman desteği isteyerek doğrulamıştır. Başka bir örnek Japonya'nın IMF'den 100 milyar dolar destek sağlayacağını açıklamasıydı. Kısacası krizin bütün şiddetiyle yaşandığı 2008 ve 2009 yılı başında, IMF kendisine verilmiş "ödemeler dengesinin güvenliği" açısından yükümlülüklerini yerine getiremediği gibi kendi "finansal gereksinimini de sağlayamaz noktaya" gelmişti.

Nisan 2009'da yapılan G-20 toplantısında IMF'ye 1 trilyon dolar kaynak yaratma kararı alındı. Şimdi IMF bu kaynakları kullanarak yani kamu tarafından yaratılmış kaynakları kullanarak Çevre ülkelerin ekonomilerine müdahale

4 G-20 Londra Toplantısı sonrası Başbakan G. Brown'ın açıklamaları.

5 The Crockette Committee: "Final Report, Committee to Study Sustainable Long-Term Financing of the IMF", January 31, 2007. Komite, IMF Başkanı Rato'nun çağrısı üzerine başladığı çalışmayı BIS eski Direktörü Andrew Crockette başkanlığında tamamlayıp 31 Ocak tarihinde açıkladı. 1981 yılından bu yana süren IMF'nin Finansman modelinin artık Fon'un gereksinimini karşılayamadığı, önümüzdeki dönemde muhtemel kriz koşullarında Fon'un kullanılabilirlik yeterli kaynağının olmayabileceği uyarısı yapıyor. İlginçtir Rapor IMF'ye finansmanını piyasalardan yapma önerisi getiriyor.

etmekte, yeni orta vadeli stand-by süreçleri içinde “yapısal reform” programlarını bu ülkelere önermektedir. 1980–2008 döneminin en ağır ideolojik ve ahlaki sorununu bu noktada yaşamaktayız.

Geçen otuz yıllık dönemde sürekli devleti kötüleyen ve ekonomik faaliyetlerin dışına kovan, ulusal ekonomileri kamu kaynaklarını kullanmaktan “men eden” bütünüyle piyasalardan kaynak kullanmaya iten, Washington Mutabakatı anlayışı, hiçbir ahlaki endişe duymadan çevre ülkelere şimdi “kamu kaynağı kullanmalarını” öneriyor.

Merkezi güçlerin “devletin gücünü” kullanarak finansal piyasaların yeniden yapılanma yönünde aldığı kararların bir sonucu olarak, 1980–2008 arasında yaşanmış olanları “hiç yaşanmamış gibi” kabul etmek mümkün mü? Bu krizi bir finansman krizi olarak kabul edecek miyiz?

Yüksek sesle bu krizin, son otuz yıllık dönemin neo-liberalizmin, neo-kolonyalizmin, açıkçası emperyalizmin bir krizi olduğunun söylememiz gerekiyor.

1980’lerin başında Washington Mutabakatı: Başka Alternatif Yok mu?

1970’li yılların son dönemine girilirken (1978–1979) Batı ekonomik sistemin yönlendirilmesine-denetimine kumanda eden uluslararası iki kuruluşta (IMF-Dünya Bankası) daha sonra yapısal değişimlere yol açacak olan kadro değişiklikleri yaşandı. Kadroda isim olarak yaşanan değişikliklere bakıldığında “iktisadi kalkınma” görüşünün isimleri gidiyor yerlerine, “piyasacı” görüşleri açıkça bilinen neo-klasik iktisada biat etmiş isimler geliyordu.⁶ 1945 Bretton Woods uluslararası sisteminin uluslararası alanda üye ülkeleri için savaş sonrasının “iman” sağlandıktan sonra ortaya çıkardığı “kalkınma” anlayışı değişime uğruyordu. Bu yapısal bir değişim olmanın ötesinde “ideolojik” bir değişime işaret ediyordu. Washington Mutabakatı olarak adlandırılan “kararlar” “ideolojik” değişimin de temel kurallarını ortaya koymaktaydı.⁷

6 Stiglitz, “Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı”.

7 “...Bu kurumlardaki en çarpıcı değişim, 1980’lerde R.Reagan ve M. Thatcher, ABD ve İngiltere’de serbest piyasa ideolojisi vaznları verirken gerçekleşti. IMF ve Dünya Bankası verecekleri borç ve bağışlara fena halde ihtiyaçları olan, serbest piyasa ekonomisine geçmeye gönülsüz fakir ülkelere bu fikirleri dayatmak için kullanılan yeni misyoner kurulları haline geldi. Fakir ülkelerde, hükümet yetkililerinin çoğunluğu ve daha önemlisi halk kuşkulu baksa da, maliye bakanlıkları, fonları alabilmek için gerekiyorsa gönüllü olarak siyasal görüş değiştiriyorlardı. 1980’lerin başında, Dünya Bankası’nda, Bankanın düşüncelerini ve doğrultusunu yönlendiren araştırma departmanında bir temizlik yapıldı. ABD’nin en saygın ekonomistlerinden birisi olan, kalkınma ekonomisinde ve

ABD Hazinesi-IMF ve Dünya Bankası arasında, 1980'lerin başında "gelişmekte olan ülkeler için doğru politikalar" üzerine Washington Mutabakatı adı altında varılan anlaşma; IMF'nin, piyasaların başarısızlıklarını o nedenle de devletlerin iş sahası yaratmadaki görevini vurgulayan Keynesçi anlayışın yerine "ekonomik kalkınma ve istikrara" alternatif, bambaşka bir politika getiren "serbest piyasa"yı koymaktadır. Türkiye'den tek bir örnek ile "iş sahası yaratma" safatasının sonucuna bakmakta yarar var. 1980 yılında Türkiye nüfusu 44.7 milyon kişi toplam istihdam 16.5 milyon SSK üyesi işçi sayısı 2.6 milyon kişi ve sendikalı işçi sayısı 2.2 milyon kişi. 2007 yılında Türkiye nüfusu 72 milyon toplam istihdam 22.3 milyon, SSK üyesi sayısı 7.8 milyon sendikalı işçi sayısı 810 bin kişi. 1980-2008 arasında toplam nüfus % 61 oranında artarken, istihdamda % 36 oranında artış olmuş sendikalı işçi sayısında dramatik bir düşüş yaşanmış.⁸ Uzlaşının "ideolojik" hedefi kamu ekonomisi ve faaliyet alanını olabildiğince daraltılmasıdır. Bunun için kamunun yönetimindeki bütün sermaye stokunun özelleştirmeler yolu ile özele devredilmesi gereklidir. Kuşkusuz Uzlaşının tek politika aracı "serbest piyasa" değil.

1873-75 Alman-Avusturya mali krizinden, başlayarak I ve II. Dünya Savaşı arasını da kapsayan, "1929 büyük buhranın" da yaşandığı ve II. Dünya Savaşı ile noktalanın dönem esas itibarıyla; iktisat politikalarının bütünüyle "piyasalara terk edilmiş olduğu" bir dönemdir.

II. Dünya Savaşı sonrasında Bretton Woods ile oluşturulan yeni dönemin temelindeki iktisat politikaları ve bunu uygulayacak yeni kurumsal yapı geçmiş 1880-1940 dönemine reddiye olarak, esas itibarıyla; "piyasaların çoğu zaman kötü işlediği" inancına dayanarak kurulmuştur. Piyasaların çoğu zaman kötü işlediği inancına dayanarak kurulmuş olan IMF, 1970'lerin sonundan başlayarak ve ağırlıklı olarak 1980'lerin başında ideolojik bir coşkuyla piyasaların üstünlüğünü savunmaya başlıyordu.

---

diğer alanlarda da araştırmalara köklü katkılarda bulunmuş olan Harvard profesörü Hollis Chenery, R.McNamara'nın sırdaşı ve danışmanıydı. McNamara 1968'de Dünya Bankası Başkanlığına atandı. Üçüncü Dünyada gördüğü fakirlikten etkilenmiş olan McNamara, Dünya Bankası'nın yoksulluğu ortadan kaldırma çabasına yeni bir yön verdi; Chenery ise birlikte çalışmak üzere dünyanın dört bir yanından birinci sınıf ekonomistlerin oluşturduğu bir grup topladı. Ama 1981'deki nöbet değişimi ile birlikte yeni bir başkan (W. Clausen) ile uluslararası ekonomi uzmanı olan ve "rant kollama" üzerine yaptığı (özel çıkar sahiplerinin başkalarının sırtından kendi gelirlerini arttırmak için gümrük tarifeleri ve diğer korumacı önlemleri nasıl kullandığını anlatan) çalışmasıyla tanınan yeni bir baş ekonomist (Ann Krueger) geldi. Chenery ve ekibi geliştirmekte olan ülkelerde piyasaların nasıl başarısızlığa uğradığı ve devletleri piyasaları iyileştirmek ve yoksulluğu azaltmak için neler yapabileceği üzerinde yoğunlaşırken, Clausen ve ekibi sorunun devletler olduğunu düşünüyordu. Gelişmekte olan ülkelerin sorunlarının çözümü serbest piyasalardı. Chenery'in 1968-1980 arasında topladığı birçok birinci sınıf ekonomist, bu yeni ideolojik coşku dalgasında işlerinden ayrıldı". Bkz. Stiglitz, Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı.

8 TÜİK, 1923-2007 "İstatistik Göstergeler"

Yukarıda vurgulandığı gibi Washington Mutabakatının tek politika aracı piyasaların tek tayin edici kılınması değildi. Üç araçtan ilkiydi, ikincisi yukarıda vurguladığımız özelleştirme ve üçüncü alan da mali disiplinin sıkılaştırılması.

“Gelişmekte olan ülkeler için doğru politikalar” olarak belirlenen bu politikaların üç aracının da temel hedefleri kamu ekonomik faaliyetlerinin alanını daraltmak. Sıkılaştırılmış mali disiplin ile kamu harcamalarını azaltmak, özelleştirme ile kamu ekonomisinin mülkiyetindeki sermaye stokunu özele devir etmek. Bu politik tercihlerin yapılmasının nedenleri olarak ünlü Washington Mutabakatında; “1970 sonrasında, gelişmekte olan ülkelerde devletlerin bütçelerin denetimini elden kaçırmıştı ve hızla büyüyen açıkları vardı, verimsiz kamu işletmeleri bu açıkları daha da arttırıyordu. Gevşek para politikaları enflasyonun kontrolden çıkmasına neden olmuştu; ülkeler büyük açıklara sürekli olarak dayanamıyordu ve sürekli büyüme sürekli enflasyonla mümkün değildir” vurgusu yapılmaktaydı.

Washington Mutabakatı ile bu grup ülkeler için getirilen iktisat politikası önerileri ve kullanacakları araçlar; “doğru kaynak tahsisini sağlayacak piyasalar eli ile istikrarlı ve sürekli büyümeyi” gerçekleştirecekti.

1979–1980 IMF ve Dünya Bankası gelişmekte olan ülkeleri / ya da çevre ülkelerini Washington Mutabakatı koşullarına uyumlamak üzere görevlendirildi.⁹ 1970’li yılların sonuna baktığımızda, gelişmekte olan ekonomiler için “uyum” sözcüğünden anlaşılması gereken, piyasa koşullarına uyumlanmaktır. 1945 sonrası sürecin temel hedefi olan “kalkınma”, artık Batılı gelişmiş ekonomilerin gündeminden tümüyle çıkmakta, piyasaya uyum gelişmekte olan ekonomiler için tek amaç olarak belirlenmektedir. Gelişmekte olan ülkeleri yeni koşullara uydurmak üzere “görevlendirilen” IMF ve Dünya Bankası, hem yapısal, hem de yönetim kademesinde değişikliğe uğramaktadır. Dünya Bankası da kuruluşundan 1980’lerin başına kadar hâkim olan “kalkınma” yanlısı ekip görevden uzaklaşmakta, onun yerine “neo-liberal iktisat” yanlı ekip gelmektedir. IMF ve Dünya Bankası’nın rolleri bu yeni yapı içinde yeniden tanımlanmaktadır.

Bu kuruluşların çevre ekonomilerinde 1945 sonrasında desteklemekte olduğu ithal ikameci, müdahaleci (kimi örneklerde planlı) ekonomik yönetimin imkân verdiği sanayileşme, yaygın desteklere dayalı tarım ve dayanışmacı bölüşüm politikaları gibi öğelerinden oluşan düzenleme biçimleri, adım adım tasfiye edilecektir: “Kamu Kötüdür. Yanlış-kötü kaynak tahsisi eder. Kaynak tahsisi bütünüyle piyasalara bırakılmalıdır”.

1980 neo-liberal köktenciligi bu söylemle bütün çevre ekonomilerle köprüleri attı. Çevre ekonomilerle köprüleri atmamakla kalmadı onları açıktan tehdit etti: Ya benden yanasın ya da ekonomik faaliyetlerinizin dış finansmanı için “kaynak bulamazsın”.

⁹ Stiglitz, Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı.

Merkezin 2007–2008 yıllarında yaşamakta olduğu kriz, uluslararası finansman ve ödemeler sistemini, 1980 sonrası yapılandırılmış olan finansal sistemin yarattığı kuralsızlık, karmaşıklık ve şeffaflığın yok edilmiş olduğu büyük bir belirsizlik ortamında çaresizlik içinde bırakmıştır. Kamunun sahip olduğu araçlarla müdahale etmesinden başka alternatif yoktur. Merkez ekonomiler dışında kalan gelişmekte olan ekonomiler için artık piyasalardan kaynak bulabilmek mümkün değildir. Bu ekonomilerin kaynak bulabilmelerinin tek yolu IMF'nin kamu kaynaklarına dayanarak sağlayacağı imkânlardır.

Bu finansal sistemin 1973–1978 arası dönemde araçlarını fiilen geliştiren ve uygulanmasını sağlayan yaratıcıları bile bunu çok açık bir şekilde itiraf edip “piyasalara güvenilemeyeceğini” açıkça söyleme noktasına, 2008 krizinden çok önce 2007 yılı Sonbaharında geldiler. “... Ben geçmişte, bu gün finansal enstrümanların işleyişinin teorisinin geliştirilmesine katkı yapmış biri olarak tabii suçluyum. Bu gün açıkça ortada ki bu enstrümanlar şeffaflığı ortadan kaldırıyor ve aşırı riskli borçlanmaya yol açıyor... Bugün neden konuşuyorum? Geçmişte A.Greenspan'ın FED'ine ve İngiltere Merkez Bankası'na para politikasında güçlü hizmet vermiş olan araçlar değişmek zorunda”. “... Bu durum tabii ki ümitsiz değil. Ama borçlanmayı düzenleyecek yeni ve rasyonel regülasyonlar gerekli. Böyle durumlarda büyük depresyonda önerdiğimiz gibi Merkez Bankası ve Hazine ‘son borç veren’ olmalı ve kendileri de borçlanmamalı. Spekülatif piyasalar kendi kendilerini düzeltemezler. Böyle ortamlarda orta-yol izlenmelidir. Piyasa güçlerine fazla serbesti vermek iyi değildir.”¹⁰

Çevre ülkelerinin hemen hepsinde, hemen hemen aynı süreçte, Bretton Woods sonrası (1945 sonrası), 1945–1968 ortaya çıkmış olan bu yapı çevre ülkelerin “Bağımsız İktisat Politikaları” sonucu belirginleşmiş bir yapı değildir. Bütünüyle, başta Dünya Bankası olmak üzere Merkez Ülkelerinin Devletten-Devlete yardım mekanizmaları ve bölgesel Kalkınma Programları tarafından Merkezin özellikle hegemon gücün kontrolünde belirlenmiş politikalarıdır. Benzer anlatımla 1979–1980 ve sonrası Washington Mutabakatı ile ortaya çıkartılmış olan neo-liberal iktisat politikaları gene Merkezin-hegemon gücün kontrolünde belirlenmiş politikalarıdır. Merkez 1979–1980 Washington Mutabakatı sürecinde öylesine dayatmacıdır ki; kendisinin tasarlamış ve uygulamaya getirmiş olduğu 1945 sonrası programını şiddetle eleştirerek terk edilmesi için çevre ekonomileri zorlamaktadır.¹¹

10 Paul Samuelson, Herald Tribune, 27 Kasım 2007.

11 II. Dünya Savaşı'nı fiilen bitiren Hiroşima ve Nagazaki'ye Atom Bombası atılmadan önce ABD'nin Bretton Woods kasabasında, alt yapısı J. M. Keynes tarafından hazırlanan yeni bir ekonomi tasarımı ve bunun uluslararası sisteme uygulanması gündeme gelmişti.

1889–2008 sürecinde hegemonun yükselişi ve tartışmasız hâkim döneminde, uluslararası alanda dayatılan iktisat politikası uygulamalarının “teorik düzeyde objektif olarak” çok anlamlı olmadığı bütünüyle “ideolojik önceliklerle” dayatıldığını net olarak görüyoruz.

Bir dönem için; 1889–1940 dönemine tepki olarak, yani 1929 krizine giden “tartışmasız piyasacı-serbest dönem”, hegemon güç tarafından “piyasanın çoğu zaman kötü işlediği” şeklinde çevreye tartışmasız kabul ettirilmiştir. Böylece Bretton Woods düzenini yaşama geçirmek mümkün olmuştur. Sonra bir başka dönemin, 1940/45–1968 dönemi sonunda bu kez “kamunun kaynak tahsisinin kötü olduğu” çevreye tartışmasız kabul ettirilmiştir.

Kısacası kullanılan iktisat politikası araçları ve onların gücü tamamıyla hegemonun emperyalist politikasının “ideolojik araçları” olmuştur. Bu anlamda netliğin ortaya çıkmasına 1980–2008 Washington Mutabakatı-Washington Krizi süreci önemli ölçüde büyük bir laboratuvar oluşturmuştur. Bu dönem öylesine bir dönemdir ki “piyasa sistemine” rakip olabilen bir başka alternatifi yoktur ortalıkta.

Türkiye Krizin somut sonuçlarını 2008 yaz başından bu yana yaşamaktadır. Üretim göstergeleri üzerinden istihdam üzerinden ve nihayet büyümede görülen sert düşüşler ile. Bu noktada son otuz yıllık dönemdeki neo-liberal köktencililiğin sonun belgeleyen ekonomik krizin teknik değerlendirmesini merkez ve çevre ekonomiler açısından çok kısa olarak yapmak istiyoruz.

Sermayenin Merkez Ekonomilere Geri Dönüşü

15 Kasım G-20 toplantısı öncesi Brezilyada bir araya gelen G-8 Ekonomi Bakanları ve Merkez Bankası Başkanları toplantısından sonra yapılan açıklamada yer alan bir değerlendirme, önümüzdeki günlerin niteliğini daha geniş kesimler için daha net ortaya koyuyordu.

Finansal Krizin sonlandırılmasında piyasalardan ümit kesilip kamu müdahalelerinin yoğun olarak yaşandığı ve yaklaşık 1.6 trilyon dolar tutarında müdahalenin gerçekleştiği 2008 yılının Ağustos-Ekim döneminin sonuçlarının değerlendirildiği toplantıda bir gelişme eğilimine vurgu yapıldı. Bu, sermayenin krizin bütün şiddetiyle yaşandığı, yani krizin merkezine, merkez ülkeye doğru yoğun bir biçimde geri döndüğünü gösteren gelişme eğilimi. İktisat teorisi açısından son derece çelişkili bir durum. Sermaye krizden kaçmıyor, aksine krizin merkezindeki ülkeye yoğun olarak akıyor. Kuşkusuz bu eğilimin sonuçları

uluslararası finans piyasalarındaki “likidite seline”¹² çok alışmış olan Gelişmekte Olan Piyasa Ekonomilerine sert biçimde yansıyacaktı.

G-8 bildirisinde “sermayenin geri dönüşü” ile ilgili açıklanan bu çelişik gelişmeye bir ek olarak Merkez ülkeye geri dönen sermayenin özel kesime de gitmediği kamu değerlerine yöneldiği de yapılan tespitler arasındadır.

Uluslararası piyasalardan sermayenin bu denli hızlı bir şekilde geri çekilmesi kuşkusuz sermaye hareketlerinin de-regüle edildiği 1980/90 sonrası dönemin yarattığı uluslararası finans dengesinin sonu anlamına gelmektedir. 1980 sonrası dünyasında istenen finansal serbestleşme yapılanmasında, ülkelerin uluslararası kaynak ihtiyaçların, Devletten-Devlete yardımlardan, Konsorsiyum kaynaklarında ya da OECD-Avrupa Yatırım Bankası ve Dünya Bankası gibi kuruluşlardan değil piyasalardan sağlanması sürecinin geliştirilmesi idi. Çevre ekonomileri de son 20-25 yıllık dönemde dış kaynak sağlamak açısından kendilerini bu yolda şartlandırdılar. Şimdi kriz sonrasında uluslararası piyasalardan bu tür bir kaynak sağlama imkânının ortadan kalktığı görülüyor. Çevre ekonomilere bir anlamda başınızın çaresine bakın ya da tek alternatif IMF deniyor.

Çevre ekonomilerin ya da gelişmekte olan piyasa ekonomilerinin “krediye ulaşım yolları” nasıl sağlanacaktır? 20-25 yıldır uluslararası piyasalarda bu kaynaklara aracılık eden “yatırım bankaları”, “diğer fonlar” artık yok. Açık anlatımla gelişmekte olan piyasa ekonomilerinin ana finansman kaynağı ortadan kalkmış durumda. İstedığınız kadar yüksek faiz ödeyin bu kaynakları yeniden tersine çevirmek mümkün gözüküyor.

Son 20-25 yıllık dönemde uluslararası sistemde işleyen finansman yapısı, çevre ülkeler açısından makro ekonomik değişimlerin ve büyüme sürecinin

12 Uluslararası piyasalarda dolaşmakta olan toplam finansal sermayenin 2007 yılı sonunda 450-500 trilyon dolar düzeyinde olduğu tahmin ediliyordu. Bu rakam sermaye hareketlerinin serbestleşmesi sonrasında en yüksek noktadaydı. Bu en üst noktada aynı zamanda en zor noktadaydık. Dünya Milli Gelir toplamı ile dolaşımdaki toplam finansal sermaye arasındaki bağ bütünüyle kopmuş durumdaydı. Ayrımsız herkes bunu bir yıl önce açıkca kabul ediyordu. Bu ölçekte şişmiş ve reel ekonomilerle bağlan kopmuş, bir likidite bolluğunun yaşandığı uluslararası ödemeler sisteminin güvenliğinin nasıl sağlanacağı konusunda geliştirilmiş ve üzerinde anlaşma sağlanmış bir düşünce pratiği yoktu. Hala yok. Dünya Bankası da IMF de büyük bir sessizlik içinde. Giderek aralıkları daralan her dalgalanmanın ardından oluşan nispi dengenin kalıcılığı ve güvenilirliği sadece yaygın biçimde tartışıldı. Ulusal hükümetlerin çoğunluğu iktisat politikalarını (makro ekonomik tercihlerini) küresel piyasalara teslim etmiş durumda. Ancak ulusal ekonomiler makro büyüklüklerde gerçekleşen sonuçları kendi başarıları olarak görmekteler. Salt kısa vadeli beklentilerin yönlendirdiği yatırım fonlarının hakimiyeti altında hareket eden bu piyasalarda sistemin güvenliğini sağlayacak hiç bir otomatik yada idari düzenleyici yok artık. Fon girişi kesildiği an bu ülkelerin dış denge finansmanının nasıl sağlanabileceği konusunda sistemin bir pratiği yok. Krizin bu en şiddetli ortamında dahi, uluslararası ödemeler sisteminin güvenliğini sağlayacak, düzenleyici-denetleyici mekanizmayı hep birlikte bekliyoruz. Beklediğimizizin ne olduğu konusunda açık bir görüş yok.

tamamen dış etkenlere açık olmasına yol açmış, açıkçası da sermaye girişlerine bağımlı hale sokmuştu. “Nedensellik bağlantısı”; sermaye girişleri =} büyüme =} cari açık doğrultusunda gerçekleşmektedir. Dolaylı etkileri bir yana bırakalım, pasif para politikası koşullarında sermaye girişleri para arzını artırarak reel faizleri sıfır düzeyine indirmiş, ekonomiye genişleme ivmesi egemen olmuştur. İktisat politikası ulusal düzeyde belirlense idi, aynı büyüme hızını sağlayacak “nedensellik bağlantısı”; genişleyici ulusal makro politikalar=} büyüyen cari işlem açığı=} cari açığı destekleyecek sermaye girişi biçiminde oluşurdu.

1980 sonrasında geçen otuz yıllık dönemde ulusal politikaların terk edilmesi ile birlikte bu nedensellik bağı bütünüyle zaten yok olmuştu. Türkiye’de sermaye hareketlerinin serbest bırakıldığı 1989 sonrası döneme bakıldığında büyüme bütünüyle bu kısa vadeli sermaye girişinin hızlandırdığı bir büyüme olmuştur. Kaynak girişi kesilir-kesilmez büyüme anında sönmüştür.¹³ Nedensellik bağlantısı eğer ulusal politikalar üzerinden yönlendirilseydi, dış kaynak girişinin kesilmesine karşılık büyümenin hemen sönmeye ortaya çıkmayacak ancak belli bir zaman içinde gerçekleşecekti.

Son Söz: Türkiye Orta Vadeli Bir Depresyona Dayanabilir mi?

Davos’ta 2008 toplantılarına katılan sermayenin en güçlü ismi B. Gates, kriz sürecini değerlendirirken, kapitalizmin insansızlaşmasının önlenmesi gereğini ön plana çıkartıyordu. Sistemik bir revizyonun kaçınılmaz olduğunu düşünerek bunun “sermaye yanlısı” olamayacağını bilincinde bu değerlendirmeyi yapıyordu.

Bu değerlendirme bizi on sene önceye götürdü. 21 Sosyalist Enternasyonal Kongresi için Felipe Gonzales Başkanlığında bir gurubun hazırladığı; “Küresel İlerleme Raporu”nun giriş değerlendirmesindeki bir paragrafı tam 12 yıldır unutamamıştık. “...neler olduğunu anlamaya ve bir an durup nereden gelip nereye gittiğimiz anlamaya çalışıyorum. Benim araştırmam, tarihsel bir varlık olarak insanoğlunun yapısının çılgın değişim ile tahrip olması üzerinedir. Bu durum tarih boyunca başka zamanlarda da ortaya çıkmış ancak adaptasyon sürecinin daha az sancılı olmasının sağlayan yeterli bir duraksama buna eşlik etmiştir.”

İnsansız kapitalizm’i Gonzales Raporu o tarihte çok net tanımlamıştı. “Az sayıda insanın istihdam edildiği işsizlerin ya da bıçak sırtında çalışanların giderek arttığı ve toplumsal alışkanlıkların daha yüzeysel olduğu bir toplumda dayanışma

13 1989 sonrasında, 1994, 1999 ve 2001 yıllarında kısa vadeli sermaye girişindeki düşüşler ile büyüme eğrisinde negatife inen gelişmeler ve hemen takip eden yıllarda hızla büyüyen sermaye girişleri ile %9 seviyesini aşabilen büyüme eğilimleri görülmektedir. En tipik örnek ise 2003-2006 yılları arasında yaşanan ve en yüksek seviyesine ulaşan kısa vadeli sermaye girişleri ile büyüme arasındaki ilişkidir.

daha zordur. Gelir ve giderlerin bütçe aracılığı yolu ile yeniden dağıtılmasına dayalı bir kaynaşmış toplum modelinin sürdürülebilirliği, bunun ekonomik olarak sürdürülemez olduğunu savunan yanlış bir tez temelinde giderek daha yoğun bir şekilde sorgulanıyor. Aslında bu durumun nedeni toplumsaldır. Yüksek ücretli ve kolayca bir başkasına yaptırılamayacak nitelikte işlerde çalışan az sayıda insan, herkesin, kendisinin ve ailesinin sağlık-egitim ya da yaşlılık sorunlarının düşünmeden, kendi başına çözmesi gerektiği tezini benimsemeye daha yatkın oluyor”¹⁴

Kuşkusuz birey olarak Washington Merkez Krizinin daha somut sonuçlarını gündelik hayatlarımızda daha yeni yaşamaya başladık. Gonzales Raporunun net bir biçimde vurguladığı gibi son otuz yılda; gelir-giderlerin bütçe aracılığı ile dağıtılmasına dayalı kaynaşmış- dayanışmacı toplumsal örgütlenme modelinin yerine ikame edilen, herkesin-kendisinin-ailesinin sağlık-egitim ve sosyal güvenlik (emeklilik-yaşlılık) sorunlarının kendi başına çözmesini “piyasa” üzerinden yeni toplumsal örgütlenme olarak yaşamımıza sokan anlayışın Washington Krizi sonrası neden olduğu maliyet henüz ölçümlenmiş değil.

Özel Sosyal Güvenlik primi karşılığında oluşmuş fonlardan ne kadarının bu krizde battığı veya yara aldığı, çalışan bireylerin özelleşmiş sağlık primlerinin tahsis edildiği fonlar nedeniyle ne ölçüde bataklık olduğu henüz bilinmiyor.

Washington Krizinin yarattığı sonuçlar sadece “Finansal ve reel ekonomiye yönelik değil” esas itibariyle “Bir toplumsal örgütlenme modelinin sallanmasına” da yol açıyor. Krizin bu bölümü henüz ağırlığı ile yaşanmaya başlanmadı. Zaman alacak.

Geçen otuz yıllık (1980–2008) dönemde yaşadığımız iktisadi sürecin bireyi dışladığı daha öncede saptanmış olmasına karşılık ısrarla bu yapı sürdürülmeye çalışıldı. Gonzales Raporunda açık bir biçimde “sürdürülemez olduğu”, “kendi kendini tahrip ettiği” vurgulanan ekonomik ve toplumsal örgütlenme biçiminin sonunda Washington Krizi getiriyor.

Toplumsal örgütlenmede, “bireyi kapitalizmin-emperyalizmin açık saldırılarından ve onu bu gün bıraktığı çaresiz konumundan koruyacak dayanışmacı örgütlenme” karşımızda görev olarak duruyor.

Bir ülkenin ulusal siyasal birliği, “ekonomik birlik” üzerinde yükselir. Bu ise, ancak belli başlı kurumlar ve mekanizmalar üzerinde iktidar sahibi olmakla

14 Sosyalist Enternasyonal 21. Genel Kurulu İçin hazırlanan “Küresel İlerleme Raporu”, CHP Baskısı, Ankara, 1999.

sağlanır. Ülkenin başkenti Ankara, 24 Ocak 1980 sonrası ve onu tamamlayan 1998/2000 Programının liberalizasyon ve özelleştirme politikaları sonunda, ulusun ekonomik birliğini sağlayacak iktidar mekanizmalarını büyük ölçüde terk etmiştir. Başlangıçta ilk terk edilen iktidar mekanizmaları iktisat politikası araçları olmuştur. İktisat politikasının araçları geçen yirmi beş yıllık süreçte, sorumluluk yüklenen iktidarlara istisnasız bir biçimde, adım adım, istenerek terk edilmiştir. Bu süreçte terk edilen en önemli iktisat politikası araçlarından birisi, Cumhuriyet'in adım adım kurarak geliştirdiği, "kamu sektörü politikası" aracıdır. Kamu sektörü politikası 1980 programı ile başlayarak adım adım tasfiye edilmiştir. Tasfiyenin son adımları da geçtiğimiz son beş yıl içindeki Türk kamu sektörünün uluslararası ölçekte rekabet gücüne sahip temel imalat sanayii yatırımlarının "özelleştirme" yolu ile tasfiye edilmesiyle gerçekleştirilerek atılmıştır.

Bu, yeni bir aşamadır. 1980 programı ile başlatılan 2000 Programının kesintisiz uygulamaları ile bugün gelinen nokta, 1950'lerde başlayan ya da 1980'lerden bu yana yaşanan sürecin devamı, ama yeni bir aşamasıdır. Bu, ekonomik politikaların IMF niyet mektupları aracılığıyla belirlenmesinden ve yatırımların Dünya Bankası'nca yönlendirilmesinden farklı olan, yeni bir durumdur. Anılan dönemlerde, emperyalist merkezlerin tüm yönetme güçlerine karşın, ulusal ekonomik birlik için gerekli kurum ve mekanizmalar var olmuşlardır. Bu yapılar, her türlü eksikliklerine karşın, ülkenin Ankara merkezli ekonomik birliğini sağlamasında güvence sistemleri olarak iş gördüler. Ancak geldiğimiz aşamada, kurum ve mekanizmalar elden çıkmış; en temel sektörler yabancılaşmış durumdadır.

Yirmi beş yıllık bu "neo-kolonyal", "neo-liberal" açık pazar modelinin sonucu olarak ülke ekonomisi; "kalkınma perspektifini" ve "geleneksel büyüme ivmesini" yitirmiştir. İç ve Dış Borçlanmaya dayalı, "istikrarsızlaşmış ve sürdürülebilirliğine güvenilmeyen düşük bir büyüme platformuna" sürüklenmiştir. Cumhuriyet döneminde yıllık ortalama %5 olarak süren büyüme 1980 sonrası dönemde yıllık ortalama %3.8 seviyesine düşmüştür. Bu sürecin sonunda, sürekli artan ve yüksek iç - dış borçluluk, gelir ve istihdam kayıpları ulusal ekonominin geleceğini açık bir biçimde tartışılır hale getirmiştir.

Cumhuriyetin iktisat politikası tercihleri ile 1980'li yılların başına kadar geçen dönem içinde kamu yatırımları sürecinde oluşturulan sermaye stoku "hiçbir rasyoneli olmayan" bir özelleştirme politikası sürecinde, "yağmalanmıştır-yağmalanmaya devam etmektedir." 100 milyarlarca doların çok üzerinde bir sermaye stoku, hiçbir iktisadi anlayışın kabul etmeyeceği irrasyonel bir biçimde ekonomik faaliyet alanının dışına çıkartılarak yok edilmiştir. Kamu sermaye

stokunun yok edilmesinin yanı sıra onun kadar ekonomik değeri olan bir başka konu da Türk Tarım sektörünün altyapısının yok edilmiş olmasıdır.

2009 yılının ilk çeyrek dönemi sonunda ulusal ve uluslararası kuruluşların yaptıkları büyüme tahminleri, Türk ekonomisi için orta-vadede negatif büyüme hızlarını öngörmektedir. 2008–2010, üç yıllık dönemde nüfus artış hızı düştüğünde sürekli negatif büyüme hızları yaşanacak.

Bu tahminlerin gösterdiği süreç resesyona dönüşmekte olduğunun göstermektedir. Cumhuriyet tarihinde üst-üste üç yıl resesyona ve depresyona görüldüğü tek örnek, II. Dünya Savaşı'nın son yılları olan 1943, 44 ve 1945 yıllarında yaşanmıştır. Başka örnek yoktur.

Türkiye bu depresyon sürecini göğüsleyebilecek imkânlarla sahip midir?